

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies

SHARQSHUNOSLIK
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ
ORIENTAL STUDIES

Jurnal websayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/os>

XITOIY TILIDAGI PAREMIOLOGIK BIRLIKLARDA “ODAM” KONSEPTINING TALQINI

Umid Berdiyev

Tayanch doktorant,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

Email: dimuberdiyev110888@gmail.com

ORCID ID: 0009-0004-2390-8561

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: paremiologiya, paremiologik birliklar, odam, konsept, inson, empirik bilim, xitoy yozuvi, venyan, bayxua, maqol, matal.

Annotatsiya: Maqolada xitoy xalqi milliy mentatilteti, tafakkuri, mafkurasini ifoda etuvchi, xalq og‘zaki nutqida muntazam qo‘llaniladigan maqol va matallarning talqini beriladi. Dunyo tillari xaritasiga nazar tashlanar ekan jahon xalqlari tillari o‘zaro chambarchas bog‘liq ekanligi ko‘zga tashlanadi.

Xitoy tilidagi paremiologik birliklarni o‘zbek tiliga o‘girish o‘ziga yarasha sermashaqqat va mas’uliyatli mehnat hisoblanadi. Yer sharining u yoki bu mintaqasida istiqomat qilayotgan xalqlar tevarak muhitga ijtimoiy talluqlilik masalasida tengdirlar. Shuningdek borliqning inson ongiga ta’siri masalasi ham insonlarning qanday tabiiy va ijtimoiy muhitlarda yashayotganligi bilan bog‘liqdir.

Xitoy maqol va matallarining tuzilish formalari tildagi iyeroglifik o‘lchovlar bilan me’yorlangan bo‘lib, ularda o‘ziga yarasha murakabliklar kuzatiladi, jumladan paremiologiyalar aksariyat qadimgi Venyan til normalari asosida turg‘un birikmalar shaklida paydo bo‘lgan. Tarkiban ular ikki iyeroglifli, uch iyeroglifli bo‘lishi kamroq uchraydi. Ko‘pchilik maqollar va matallar asosan to‘rt iyeroglifdan tuzilganligi ko‘rinadi.

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF "MAN" IN PAREMIOLOGICAL UNITS OF THE CHINESE LANGUAGE

Umid Berdiyev

Foundation PhD student,

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: paremiology, paremiological units, man, concept, human, empirical knowledge, Chinese writing, wenyan, baihua, proverb, matal.

Abstract: The article provides an interpretation of proverbs and sayings that express the national mentality, thinking, and ideology of the Chinese people and are regularly used in the folk speech. Looking at the map of the world's languages, it can be seen that the languages of the world's nations are closely related to each other. Translating paremiological units from the Chinese language into Uzbek is a laborious and responsible work.

The peoples living in one or another region of the globe are equal in terms of social belonging to the surrounding environment. Also, the question of the effect of existence on human consciousness is related to the natural and social environments in which people live.

The structural forms of Chinese proverbs and sayings are standardized by the hieroglyphic dimensions of the language, and they have their own complexities, including paremiologies, which mostly appeared in the form of stable compounds based on the norms of the ancient Wenyan language. It is less common for them to have two hieroglyphs and three hieroglyphs. It seems that most proverbs and sayings are composed mainly of four hieroglyphs.

КОНЦЕПТ «ЖЭНЬ» В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ: АНАЛИЗ ЛИНГВО-ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРНО-СОЦИАЛЬНЫХ ЗНАЧЕНИЙ КОНЦЕПТА «ЖЭНЬ»

Умид Бердиев

Докторант, Ташкентский государственный

университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: паремиология, паремиологические единицы, человек, понятие, человек, эмпирическое знание, китайская письменность,

Аннотация: В статье дается толкование пословиц и поговорок, выражающих национальный менталитет, мышление, мировоззрение китайского народа и регулярно употребляемых в народной речи.

вэньян, байхуа, пословица,
матал.

Глядя на карту языков мира, можно увидеть, что языки народов мира тесно связаны друг с другом. Перевод паремиологических единиц с китайского языка на узбекский – кропотливая и ответственная работа. Народы, проживающие в том или ином регионе земного шара, равны по социальной принадлежности к окружающей среде. Также вопрос влияния существования на сознание человека связан с природной и социальной средой, в которой живут люди. Структурные формы китайских пословиц и поговорок стандартизированы иероглифическими размерами языка, имеют свои сложности, в том числе паремиологии, которые чаще всего выступали в виде устойчивых соединений, основанных на нормах древнего вэньянского языка. Реже у них встречаются два иероглифа и три иероглифа. Похоже, что большинство пословиц и поговорок состоят преимущественно из четырех иероглифов.

KIRISH

Hozirgi davrda jahon tilshunosligida xitoy tilining nozik qirralarini o'rganishda xayrli ishlarga qo'l o'rilmogda. Xususan, o'zbek sharqshunoslik maktabi vakillari tomonidan paremiologiya yo'nalishida Li Yamey va O. Ochilovlar hammuallifligida "O'zbekcha-Xitoycha, Xitoycha-O'zbekcha maqol, matal va iboralar lug'ati" 2011y¹. Va frazeologiya yo'nalishida T. Akimov va J. Kirauboyevlarning hammualliflikda yaratgan "Xitoycha-o'zbekcha-ruscha frazeologik lug'at" ini aytib o'tish mumkin².

Xitoy tilida asrlar davomida yaratilgan paremiologik materiallar borasida qator xitoylik va chet ellik olimlar ilmiy-tadqiqot ishlari olib borganlar.

Xitoylik tilshunos olim Ven Duanchjen "Maqollarning katta lug'ati" nomli asarida shunday yozadi: "Xitoy maqollarining asosiy belgisi-ularning pandu nasihatlardan tashkil topganligidir. Xitoylik olimlar maqollar va matallarni bir-biridan ajratishmaydi. Ularni o'zaro ayri fenomen sifatida qarashmaydi. Xitoy maqollari va matallari bitta maqsadga, ya'ni ta'lim-tarbiya berishga qaratilgandir."^[4]³

Shuningdek, bu sohalarda Xitoyning o'zida ham e'tiborli tadqiqotlar borligi ko'rinadi. Quyidagi xitoy olimlari paremiologiya bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar:

Chen Ya fan (2007)

Xuan Suxua(1995,1996,2003,2011)

Xao Xueym(2009)

Yan I lin(2003)

¹ Li Yamey, O. Ochilovlar. "O'zbekcha-Xitoycha, Xitoycha-O'zbekcha maqol, matal va iboralar lug'ati" Pekin: 2011

² T. Akimov, J. Kirauboyev. "Xitoycha-o'zbekcha-ruscha frazeologik lug'at" Toshkent: 2002.

³ Сао Сзятси. «Дружба» «вражда» русских пословицах (на фоне китайского языка): лингвокультурологический функционально-семантический аспекты. Санк-Петрбург. 2017. Стр 6.

Ye Fanlay (2005)

Bi Yuuxuy (1995)

Szyuy Chuantin “Semasiologicheskaya struktura paremiy s komponentom zoonimov v russkom i kitayskom yazykax” Chelyabinsk. 2019.[5]⁴ nomli dissertatsiya ishida rus va xitoy tillaridagi maqollarda hayvonot olami komponenti ishtirokini tahlil etgan. Maqolada mazkur olimlarning nazariy qarashlari asosida xitoy tilidagi maqollar hamda matallar va ulardagi “Odam” konseptiga tahliliy yondoshildi. “Odam” konseptini o‘rganish bo‘yicha olib borilayotgan bu tadqiqotda Xitoy tili maqollari va matallaridan va internetdagi materiallardan foydalanildi.

Dunyo tillari xaritasiga nazar tashlanar ekan jahon xalqlari tillari o‘zaro chambarchas bog‘liq ekanligi ko‘zga tashlanadi. Xitoy tilidagi paremiologik birliklarni o‘zbek tiliga o‘girish o‘ziga yarasha sermashaqqat va mas’uliyatli mehnat hisoblanadi.

Tilshunos va tarjimon Xayrulla Hamidovning “Maqol va idiomalar tarjimasi muammolari” nomli kitobida o‘zbek tarjimashunoslik fanining yetuk ustozlaridan biri tilshunos olim G‘.Salomovning “Maqol, matal va idiomalarni rus tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish masalasiga doir” nomli kitobida quyidagi fikrni keltirganligini yozadi: “Tilning asl qaymog‘i, uning o‘ziga xos xususiyatini va tabiatini belgilaydigan, uning kamolot darajasi qanday ekanligini ko‘rsatadigan, boshqa tillar orasida tutgan o‘mini ta‘yinlashda muhim omil bo‘lgan narsa- undagi maqol, matal, idioma va boshqa shu kabi birikmalardir. Bunday birikmalarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishning g‘oyat murakkab va muhim ekanligi bu masalani badiiy tarjima nazariyasining asosiy muammolari qatoriga kiritishga sabab bo‘lmoqda”[6]⁵.

Qadimgi xitoyliklar ham boshqa xalqlar kabi o‘z yozuvlariga ega bo‘lishgan. Eski xitoy yozuvida bitilgan asarlar Venyan (文言) tilida yozilgan. Venyan tili to XX-asrning boshlariga qadar ishlatib kelingan, biroq fan-texnika taraqqiyoti tilda yangi reformatsiyalarni talab etdi. Hozir Xitoyda Bayxua (白话)[1]⁶ tili asosiy hisoblanadi.

Ven‘yan tilida paremiologiyaga oid katta materiallar saqlab qolingan, biroq hozir bu til normalari amaliy qo‘llanilmayotganligi sababli xitoyliklarning o‘zlarida ham Venyanni tushunish muammoga aylangan.

Eski Venyan tilidagi iboralarni ular o‘sha davrlarga oid she‘rlar va hikoyalar asosida tushunadilar. Xitoyliklarning olam va odam munosabatlari bo‘yicha yaratgan qadimiy paremiologiyalari Xitoy tilining durdonalari sifatida o‘rganib kelinadi.

Yer sharining u yoki bu mintaqasida istiqomat qilayotgan xalqlar tevarak muhitga ijtimoiy talluqlilik masalasida tengdirlar. Shuningdek borliqning inson ongiga ta‘siri masalasi ham insonlarning qanday tabiiy va ijtimoiy muhitlarda yashayotganligi bilan bog‘liqdir.

Aytaylik, Afrika sahrolarida yashovchi xalqlar uchun Inson va Sahro, Sibir taygalarida yashovchi kishi uchun Inson va O‘rmon, Dengiz bo‘yida yashovchi odamlar uchun Inson va Ummon mavzulari tafakkur asoslari sanaladi. Insonlar dunyoni, olamni bilishda empirik bilimlarga tayanadilar. Bunda insondagi His-tuyg‘ulari, ichki kechinmalari, katta narsalar oldidagi vahima, qo‘rquv hissi muhim hal etuvchi omillardan hisoblanadi. O‘z ko‘zi bilan ko‘rib turgan hodisalar, o‘z qulog‘i bilan tinglab, eshitib turgan ovozlarga javoban tasavvurlar subyekt ongida

⁴ Сзюй Чуантин «Семасиологическая структура паремий с компонентом зоонимов в русском и китайском языках» Челябинск.2019.

⁵ X. Hamidovning “Maqol va idiomalar tarjimasi muammolari” T., 2017. 3 b.

⁶ Зограф И.Т. Венян и байхуа: Взаимодействие двух форм изолирующего языка. М. 2008. Стр 125

mujassamlanadi. Tafakkur mahsuli hisoblangan inson miyasi ushbu tashqi olam to'g'risidagi ma'lumotlarni sintez va analiz qiladi.

Paremiologiyalarda Inson va Dunyo, Inson va Tabiat, Inson va Inson orasidagi munosabatlar aks ettirilgan.

Xitoy xalqining milliy-madaniy-ma'rifiy merosi ana shu paremiologik birliklarda o'ziga xos xitoycha tafakkur tarzining ramzi sifatida jamlangan.

Xitoy xalq maqollarida "Odam" va tabiat munosabatlarining ifoda etilishi.

Albatta, har bir xalq o'z fikrlarini, dunyoqarashlarini, falsafiy qarashlarini aynan shu xalqqa xos bo'lgan jihatlarini saqlagan holda tuzadi. Yevropaliklarning yaratgan paremiologiyalarida g'arbcha tafakkur tarzi ko'rinrsa, Sharq Xalqlari paremiologiyalarida ko'hna sharqning aksi uning baland tog'lari, tezoqar daryolari, go'zal va so'lim tabiati o'z aksini topadi.

Xitoy maqol va matallarining tuzilish formalari tildagi iyeroglifik o'lchovlar bilan me'yorlangan bo'lib, ularda o'ziga yarasha murakabliklar kuzatiladi, jumladan paremiologiyalar aksariyat qadimgi Venyan til normalari asosida turg'un birikmalar shaklida paydo bo'lgan. Tarkiban ular ikki iyeroglifli, uch iyeroglifli bo'lishi kamroq uchraydi. Ko'pchilik maqollar va matallar asosan to'rt iyeroglifdan tuzilganligi ko'rinadi. Asosiy e'tibor berilishi kerak bo'lgan jihati shuki, iyerogliflarning lesik-semantik ma'nolari alohida-alohida qaralganda ildiz ma'nolari nutqda ko'chma ma'nolarni ifodalash uchun namoyon bo'lganligi ma'lum bo'ladi. Paremiologik birliklarning tarkibiy tartibini almashtirib ishlatish asl ma'noni buzib qo'yishi aniqlandi. Bunday turg'un birikmalarni o'z o'rnida to'g'ri qo'llash tavsiya etiladi.

Tog'-toshlar va odam munosabatlari aks etgan paremiologiyalar:

靠山山会倒，靠水水会流，靠自己永远不倒 – Ishongan tog'laring qulaydi, suyanan suvlaring oqib ketadi, ishonching o'zingga tirkak bo'ladi.⁷

靠山-kàoshān- qo'llab quvvatlash

山会倒-Shān huì dào-tog'ni qulatmoq

靠水-Kào shuǐ- suvga suyanmoq

水会流-Shuǐ huì liú- suv oqadi

靠自己永-Kào zìjǐ yǒng-o'z-o'ziga ishonmoq

远不倒-Yuǎn bù dǎo-yiqilishdan yiroq

Ushbu matal orqali insonning ichki dunyosi sirli tilsim ekanligi anglaniladi. Bu paremiologik birlikning birinchi va ikkinchi bo'laklarida tabiatda zohir obyektlar nazarda tutiladi. Tog', dengiz kabi katta kuchli voqe'liklar timsolida katta odamlarga ishonib, suyanib yoki orqa qilib yashash tarzining xato ekanligi uqtiriladi, biroq inson o'z – o'zini anglab, o'z imkoniyatlariga ko'ra ish qilsa, hayotda qoqilmasligi kabi fikrlar jamlangandir.

Bu paremik iboradan ko'rinadiki, xitoyliklar o'z vatanlaridagi tog'u daryolarga alohida hurmat hissi bilan yo'g'rilgan tafakkur egalaridir. Bu tuyg'u o'z yurtini sevish, tabiatga gumanistik munosabatda bo'lish qadriyatlariga bog'lanadi. Insonlar o'z atroflaridagi muhitga beparvo emasliklari bunda namoyon bo'ladi.

愚公移山Tog'ni sura olgan kishi ishni avval tosh tashishdan boshlagan.

1-愚公 ahmoq chol

2- 移 harakatga keltirmoq

⁷ Словар китайских пословиц и поговорок. <https://www.google.com/>

3- 山 tog‘

Bu matal qadimgi bir hikoyaga ishora qilinib yaratilgan. Hikoyada keltirilishicha, Yu Gong ismli kishi uyiga kirib-chiqishda qiynalib yurgan va kunlardan bir kun unga xalaqit berayotgan shu tog‘ni surib tashlashga qaror qilgan. Bu ishni haligi kishi mayda toshlarni terib uzoqroqqa olib borib tashlashdan boshlagan. Yu Gong kechayu kunduz o‘zi qo‘ygan maqsadi sari intilavergan, ya‘ni toshlarni tashiyvergan. U kishining qilayotgan ishlarini hatto farishtalar ham kuzatib turishgan va Xudoga yetkazishgan. Shunda Xudo bu bandaning sabrini hisobga olib unga farishtalarni yordamga jo‘natgan va nihoyat tog‘ nariroqqa surib qo‘yilgan.

Bu qadimgi hikoya ushbu hikmatli matalning yaratilishiga asos bo‘lgan. Mataldagi asosiy tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan jihat shuki, uni o‘qigan o‘quvchi o‘zidagi bardoshga e‘tibor qaratadi hamda o‘zida sabr kuchini shakllantiradi. Yosh avlodni matonatli, bardoshli bo‘lishga chaqiruvchi bu paremik jumlada nafaqat xitoy xalqiga, balki barcha odamlarga xos bo‘lgan mehnatsevarlik, chidamlilik sifatleri ulug‘lanadi.

一人一双手，做事没帮手(十人十双手，拉着大山走)⁸ Bir odamda ikki qo‘l bor, ish qilganda qo‘l yordam bermaydi. (o‘nta odamda o‘n juft qo‘l, tog‘ni ham sura oladi)

Bu maqol o‘zbek tilidagi “Birlashgan o‘zar, birlashmagan to‘zar”, “Yolg‘iz otning changi chiqmas, changi chiqsa ham, dong‘i chiqmas”, “Kuch birlikda” kabi maqollarga hamohangdir.

滴水穿石 Tomchi tosh teshar.⁹

Bu maqol Odamdagi sabr-bardosh va uni avlodlar ongida shakllantirish maqsadida yaratilganligi kuzatiladi. Inson sabri masalasi ko‘tarilgan bu xitoy maqoli chidamli kishi hayotda hamma qiyinchiliklarni yengib o‘ta oladi degan fikrni majoziy shakl orqali ifodalaydi. Sabrlilikning yaxshi fazilat ekanligiga urg‘u beriladi.

Matal ma‘nosini o‘zida mujassam etgan bu ibora tabiatni kuzatish jarayonida paydo bo‘lganligi shubhasiz, chunki uzoq vaqtlar davomida toshga yuqoridan kelib tushayotgan suv tomchilari uni yemiradi va teshib o‘tadi. Bu tabiiy omilni kuzatgan dono xalq suvning tomchilarini sabrga, toshni bajariladigan mashaqqatli ishga taqqoslaydi. Uzoq vaqt sabru bardosh bilan bajariladigan ishlarning samarasi albatta bo‘lishini ta‘kidlash orqali yoshlarga hayotiy tarbiya beriladi.

Tabiat hodisalari va odam munosabatlari borasidagi paremiologiyalar:

无风不起浪 - Shamol bo‘lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi.¹⁰

无风- Wú fēng-shamol yo‘q

不起浪-Bù qǐ làng-qo‘l silkitishga qodir emasman

Inson ongi katta miqyosdagi tabiat hodisalariga nisbatan o‘ziga xos tasavvur hosil etadi. Bu tasavvurda uning katta tabiat voqeyligi oldida kuchsizligi, o‘sha katta kuchni ko‘rib, eshitib undan ta‘sirlanishi aks etadi. Inson o‘z jismoniy kuchi orqali bajarishiga aqli yetmagan narsalarini obrazli tafakkur talqini bo‘lmish poetik shaklli maydonga ko‘chiradi. Endi unda o‘zgacha afsonaviy quvvat, shu‘uriy bir qudrat paydo bo‘ladi va xayolan tabiatni o‘zgartirishga kirishadi.

⁸ 中国谚语 上海1989年1页

⁹ Mirzayev T. Musaqlov A. Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari. T. 2005. 386 b.

¹⁰ Ochilov O. O‘zbekcha-xitoycha, xitoycha-o‘zbekcha maqol, matal va ibora lug‘ati. Pekin 2011. 230 b.

Shamolning daraxtni mavjlantirishi unga ilhombaxsh muza bo'ladi. Ehtimol bu borada she'rlar bitadi. Insonning bir lahzada yaratgan go'zal misrasi, zukko gapi asrdan asrga osha boqiy paremiya bo'lib qoladi.

Tabiat bilan bog'liqlikda yaralgan hikmatli maqollardan biri-大树木大影 Katta daraxtning soyasi ham katta bo'ladi paremiyasidir.

大树木 – katta daraxt 大- 树 - 木 bu gapda keyingi iyeroglif birikib “daraxt” ma'nosini anglatib keladi. 大 “katta” o'zining tub ma'nosida keladi. Keyingi to'rtinchi va beshinchi iyerogliflar 大 –“katta” 影 –“soya”, “aks” ma'nolarida kelib 大 bilan 影 ning birikishi natijasida “soyasi katta ma'nosini hosil qiladi. Tahlildan ko'rinib turibdiki, ushbu paremiyada 大 o'zining tub asl ma'nosini saqlab qolmoqda. Matalning ma'nosiga keladigan bo'lsak, mazmuni quydagicha bo'ladi.

Baland bo'yi, sershox daraxtlarni kuzatilganda, kunduzu kechalarda uning soyasi ham keng maydonga yastanishini hammamiz yaxshi bilamiz. Mana shu tabiat jarayoniga falsafiy yondoshilganda, katta daraxt misolida ijtimoiy turmushdagi katta aloqalar, aqliy salohiyatlarning ahamiyati to'g'risida gapiriladi. Bundan tashqari, xitoy falsafiy fikrlariga tayanilsa, Odam o'z tor fikrlari doirasidan chiqishga, katta ruhiy oqimga ulanmoqqa intilmog'i lozim. Tor doira- bu insonning jismoniy, moddiy ehtiyojlarini qondirish uchun ishlash, qorin to'ydirish, bola-chaqa boqish kabilar bo'lsa, katta ruhiy olam deyilganda insonning ruhiy dunyosi nazarda tutiladi. Yuqoridagi maqolda keltirilgani kabi katta soyaga erishish uchun inson katta ishlarni amalga oshirishi kerak. Bunda kishining katta bilim olishga intilishi, farzandlariga ularni o'rgatishi, kelajak avlod uchun o'rnak bo'lib xizmat qilishi, ya'ni avlodlar xotirasida katta chinor kabi uzoq davrlar saqlanib qolishga intilishi nazarda tutiladi.

寒从脚上起,病从口中入. Sovuq oyoqdan kelsa, kasal og'izdan kiradi.

Xitoy xalqining bu paremiologik fikri yaratilganiga ko'p bo'lgan, albatta, biroq bu matalning zamiriga qaralsa, uning bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagani ko'zga tashlanadi. Bu paremiologiya hozirgi butun dunyo pandemiya sharoitlarida inson o'z salomatligini asrashi xususida foydali fikrlarni o'zida mujassam etgan pand-nasihatlarni o'zida jamlaganligi bilan ibratlidir.

Dengiz, daryo, suvlar va odam munosabatlariga oid paremiologiyalar:

人山人海 Odamlar dengiz suvlaridek ko'p

Azaldan ko'pmillatli xalqligi bilan alohida ajralib turgan xitoyliklar “21 asrga kelib yer yuzi aholisining to'rtidan birini tashkil etmoqda. Xitoy xalqining bu maqoli ham demografik masala o'sha ilgari vaqtlarda ham jiddiy bo'lganligini bildiradi. Maqolda odamlarning dengiz suvlari yoki dengiz to'liqlari kabi ko'pligiga etibor qaratilishi jiddiy insoniy, demografik, moddiy-ma'naviy, ekologik-tabiiy muammolarning kelib chiqishi mumkinligini oldindan ko'rgandek tashvish bildirilgan. Sayyoramiz Sharqiy qismida ya'ni Xitoy, Hindiston, Yaponiya, Singapur, Malayziya kabi davlatlarda Fan-texnika taraqqiyoti bilan bog'liq ravishda texnik chiqindilar atmosferani zaharlayotganligi muammosi butun dunyo hamjamiyatini qattiq tashvishga solib turgan bugungi kunda Xitoyning Uxan shahridan tarqalib keng jahonga yoyilib

ketgan Covid-19 pandemiyasi yer sharidagi sogʻliqni saqlash boʻyicha vaziyatning naqadar qaltisligini koʻrsatib turibdi.

Odam konsepti bilan bogʻliq bu paremiyada inson oʻzini, oʻz uyini, yaʼni yer sayyorasini asrab qolishga intilishi shartligiga eʼtibor qaratilgan.

远水不救近火。——《韩非子·说林上》 Uzoqdagi suv bilan yaqindagi oʻtni oʻchirib boʻlmas.¹¹

Bu maqol xitoy xalqining hayotiy tajribalari asosida yaratilgan paremiologik birlik boʻlib, unda xalqning vatanga muhabbat, oʻz yurtini asrab avaylash, ardoqlash kabi gʻoyalari jamlangan. Darhaqiqat, kishi oʻz uyidagi muammolarini oʻzi hal qilib olmaganicha boshqa odamlar unga yordam bera olmaydi.

Xitoy tilidagi paremiologik birliklarning anʼanaviy xitoy taʼlimotlari bilan hamohangligi Xitoy qadimiy madaniyat va anʼanalar mamlakati hisoblanadi. Oʻtmish taʼlimotlarini modernizatsiya qilib hozirgi zamon voqeeligiga moslashtirish orqali Xitoy xalqi katta yutuqlarga erishayotganligi sir emas. Xitoy xalqining turmushi mazkur anʼanaviy taʼlimotlar bilan chambarchas bogʻliqdir. Konfutsiylik, daosizm, buddaviylik va diniy sinkretizm qarashlari xalqning mental tafakkuriga chuqur singib ketgan va asrlar davomida yaratilgan maqollar, matallar, idiomalar kabi paremiyalarda mujassamdir.

Rus xitoyshunosi Reshetneva U.N. oʻzining “Etnopoetika kitayskix poslovis i pogovorok” nomli ilmiy ishining 3-bob, 2- paragrafini “Maqol va matallarda asosiy konfutsiylik tamoyillarining aks etishi” deb nomlagan va quyidagi fikrlarni bayon etgan: “Xitoy mentalitetining asosiy uchta falsafiy-diniy yoʻnalishi mavjud boʻlib, ular: -Konfutsiylik; Daosizm; Buddaviylik va diniy sinkretizmlardir.

Olimlar uzoq vaqtlardan buyon mazkur taʼlimotlarning qaybiri ustuvorroqligi borasida bahslashib keladilar. Hozirgi davrda Xitoyda konfutsiylik taʼlimoti anʼanalari asosiy gʻoya beruvchi va ustuvor yoʻnalish hisoblanadi, deyish mumkin.

Konfutsiylikning bosh anʼanalaridan biri “Oliyjanob erkak” tushunchasi boʻlib, u odamning besh xulqiy xislatlarini oʻz ichiga jamlaydi. Bu xislatlar quyidagilar:

- insoniylik;
- yaxshi xulqlilik;
- odillik;
- donolik;
- sodiqlik;

Bu sifatlar Xitoy sivilizatsiyasining madaniy konseptlarini tashkil etadi.”

靠山山会倒，靠水水会流，靠自己永远不倒 – Ishongan togʻlaring qulaydi, suyangan suvlaring oqib ketadi, ishonching oʻzingga tirkak boʻladi.¹²

Bu iboraga xitoy taʼlimotlari nuqtayi nazaridan yondoshilsa, undagi insoniy kamolotga intilishni koʻrish mumkin. Bu intilish Xitoy falsafiy taʼlimotlarida, jumladan konfutsiylikda va daosizmga odamning ichki dunyosini axloqiy-maʼnaviy tarbilash bilan bogʻliqlikda namoyon boʻladi. Konfutsiy qarashlarida odamning ijtimoiy oʻrni, insoniyatning turli jamiyatlaridagi vazifasi masalasi chuqur tahlil etilgan. Uzoq davrlardan beri oʻzining sotsialligini asrab kelayotgan ushbu

¹¹ Ochilov O. Oʻzbekcha-xitoycha, xitoycha-oʻzbekcha maqol, matallar va iboralar lugʻati. Pekin 2011. 248 b.

¹² Словар китайских пословиц и поговорок. <https://www.google.com/>

ta'limotning bosh maqsadi jamiyatda, bu o'rinda Xitoy ijtimoiy turmushida insonlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada mukammallashtirish vazifasini bajarish hisoblanadi.

Konfutsiy falsafiy qarashlarida komil inson (Szyun-szi) g'oyasi yaratilgan bo'lib, uning mohiyati quyidagi fikrlarni o'z ichiga oladi: "Szyun-szi, ya'ni yuksak ma'naviyatli inson ikki asosiy xususiyatga ega bo'lishi kerak:

-insoniylik;

-mas'uliyatni his qilish;

Komil inson, eng avvalo, ishonchli va fidoiy bo'lishi lozim. U buning uchun tinimsiz, o'zini ayamadan o'z ishonchi, hukmdori, o'z otasi va o'zidan katta barchaga birday xizmat qilishi va doimo kamolot sari intilishi zarur".¹³

Zhihui shi zui da de caifu

智慧是最大的财富—Aqldan ortiq boyluk yo'q!¹⁴

Bu ibora qadimgi faylasufona fikr bo'lib, unda insoniyat e'tiqod qiladigan barcha dinlar, ta'limotlar, nazariy qarashlarda Yaratganning insonga bergan Aqlu zakovati eng katta boyluk ekanligi uqtiladi. Darhaqiqat, zamonaviy XXR davlatining bugungi kunda jahon iqtisodi va siyosiy mavqe'i jihatidan ilg'or texnologiyalar va peshqadam modernizatsiyalashtirish natijasida qoloq bir mamlakatdan taraqqiy topgan buyuk davlatga aylangani inson aql-zakovatining cheksiz imkoniyatlari naqadar serqirra ekanligining isboti bo'ladi, deyilsa yanglish bo'lmaydi.

"Konfutsiy ta'limotining uzoq vaqtlardan buyon Xitoy jamiyatida ustuvor bo'lib kelishining asosiy siri uning etik-estetik qarashlaridagi madaniyat ustuvorligidadir, deb yozadi xitoyshunos tadqiqotchi Reshetneva U.N. Xitoy jamiyatining bugungi nufuzida Konfutsiy ta'limoti g'oyalarning xalq turmushiga chuqur singib ketganligi ko'zga tashlanadi. Xitoy taraqqiyotidagi an'anaviylik o'tmish konfutsiy qarashlarini puxta o'rganish va hozirgi zamonga to'g'ri tatbiq eta olishdadir.

O'z fikrlarini davom ettirarkan Reshetneva U.N. ta'kidlaydi-Shunday qilib, Konfutsiy tamoyillari g'oyalarni o'zida singdirganligi jihatidan konseptlar darajasiga ko'tarilgan va ularning qadriyat tarkibi paremiyalardagi aksional xarakterni ochib bera oladi."

XULOSA

Maqolamizda Xitoy xalq paremiologik birliklaridagi o'ziga xosliklarni tahlil etishga urindik. Xitoy maqollari va mmatallaridagi struktur shakl ichidagi mazmunni ochib berish ushbu maqsadga erishish uchun asos bo'ldi. Xalqning uzoq asrlar davomida yaratgan dono pandu nasihatlar bilan boyitilgan bu durdonalarining ma'nolariga, semantik jihatlariga, badiiy-ko'chma obrazlilik xususiyatlariga e'tibor qaratish barobarida maqollar va matallarda mujassam etilgan falsafiy fikrlarni ilg'ashga urindik. Zero har bir xalqning paremiologik jamlanmalarida ayni xalqning o'ziga xos bo'lgan, qolaversa umumbashariy ezgu fikrlari, olam va odamga munosabat tamoyillari hamda bu kabi axloqiy normalarning xalq tilida qay yo'sinda mangulik kasb etganligi to'planganligi e'tibor markazida bo'ldi.

Xitoyda qadimiy madaniyat va falsafiy qarashlar e'tiborli o'rinda bo'lgan hamda o'zining hayotiyiligi bilan xalq dili va tilidan joy egallagan. Xalqimiz ta'biri bilan aytganda: "Yaxshi so'z

¹³ arxiv.uz

¹⁴ O.Ochilov. Xitoycha-o'zbekcha maqol, matal va iboralar lug'ati. 人民出版社2011.5-bet.

jon ozig‘i”. Xitoy maqollarida ham shu xislat markaziy o‘rinda turuvchi mazmun ekanligi ushbu birliklarning jozibasini yanada oshiradi. Xitoy paremiologik manbaini o‘rganish o‘z tilimizdagi o‘zbek xalq merosiga yanada e‘tiborliroq bo‘lishimizni taqozo etadi.